

نقش تشریفات دیپلماتیک در تعاملات بین المللی ایران

علی آقایی ۱ و داوود هرمیداس باوند ۲

۱ کارشناسی ارشد رشته روابط بین الملل دانشگاه آزاداسلامی علوم و تحقیقات، تهران- ایران

۲ هیات علمی رشته روابط بین الملل دانشگاه آزاداسلامی علوم و تحقیقات، تهران- ایران

Aghayei@gmail.com

چکیده

امروزه تشریفات نقش مهمی در دیپلماسی دارد یا به عبارت بهتر دیپلماسی بدون تشریفات متصور نیست. شاید به نظر برخی افراد امور تشریفات مقرراتی زاید، هزینه ساز و سبب کندی امور باشد ولی در واقع آن چه در روابط بین کشورها دیده می شود خلاف این بوده و نشان از اهمیت تشریفات در روابط و دیپلماسی بین دولت ها و کشورها دارد. این پژوهش با هدف ارزیابی نقش تشریفات دیپلماسی در تعاملات بین المللی جمهوری اسلامی ایران و به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. اطلاعات به روش کتابخانه ای و بر اساس تجربیات دیپلمات ها گردآوری شده است. نتایج بررسی ها نشان داد که تشریفات دیپلماسی در تعاملات بین المللی بین دولتها به حدی مهم است که عدم رعایت اصولی از تشریفات که مورد قبول جامعه بین المللی است باعث ایجاد مشکلات در برقراری ارتباط با جامعه بین المللی و یا طرد شدن از جامعه بین المللی می شود. رعایت عرف و هنجارهای دیپلماتیک از سوی مقام های رسمی به ویژه کارگزاران سیاست خارجی، از نگاه صاحب نظران و کارشناسان مسائل بین المللی، عاملی اثرگذار در موفقیت سیاست خارجی و پیگیری منافع ملی به شمار می آید.

واژه های کلیدی: تشریفات، دیپلماسی، تعاملات بین المللی، روابط دیپلماتیک، سیاست خارجی.

مقدمه

دیپلماسی و تشریفات یا پروتکل چنان به هم آمیخته‌اند که نمی‌توان آنها را از هم جدا کرد. تشریفات جزئی از دیپلماسی است و در بطن آن جای دارد. مزیت تشریفات این است که کار دیپلمات‌ها را آسان می‌کند. تشریفات حافظ و مجری مصونیت‌ها و مزایای دیپلمات‌ها است. در تشریفات دیپلماتیک، اصول خاصی برای رفتار در دیدارهای رسمی تعیین شده است اما قواعد مربوطه در همه کشورها یکسان نیست. نباید فراموش کرد که مأمور یا نماینده سیاسی به اصطلاح دیپلمات، در هر رتبه و مقامی باشد از همان لحظه اول که به کشور محل مأموریت خود وارد می‌شود، باید رعایت تمام اصول تشریفات را از ساده‌ترین آن که گذاشتن کارت ویزیت است تا دشوارترین آن که مذاکرات و مکاتبات سیاسی است دقیقاً انجام دهد، وگرنه هر قدر هم که اطلاعات و معلوماتش وسیع باشد نمیتواند با مأمورین دولت محل و سایر دیپلمات‌ها ارتباط نزدیک پیدا کند و وظایف خود را آن طور که باید انجام دهد. در نشان دادن ضرورت تشریفات کافی است گفته شود که اقوال و اعمال دیپلمات‌ها و مقامات دولتی، در یک مجمع خصوصی که در آن قواعد تشریفاتی رعایت نشده و جنبه رسمی ندارد، قابل استناد نیست و حتی میتوان بعداً آن گفتار یا کردار را تکذیب کرد، بدون آنکه این انکار و تکذیب مسؤولیتی ایجاد کند و یا عواقب حقوقی و یا سیاسی داشته باشد و اما، اقوال و افعال یک دیپلمات یا مقام دولتی اگر در محیط رسمی که با تشریفات همراه است اظهار یا ظاهر شود، مثلاً اگر مطلبی در پشت تریبون اجتماعی رسمی گفته، یا در متن یادداشت سفارتخانه ای نوشته شود، تعهد به وجود می‌آورد و از نظر حقوقی قابل استناد است؛ بنابراین تشریفات، ناظر بر گفتار و کردار هر دیپلمات بوده و به آنها ارزش و اعتبار و رسمیت میدهد. یکی از آثار مشهود دیپلماسی جدید، اتکای زیاد از حد آن به افکار عمومی و تغییر در کیفیت ارتباط و زبان دیپلماتیک بین کشورها است. آنچه که امروز به نام دیپلماسی کلاسیک از آن یاد میکنیم، تماسها و ارتباطات به زبان خاصی که با نزاکت و منتهای ادب توأم بود، برقرار میشد. امروزه در پشت تریبونهای سازمان ملل متحد و کنفرانس‌های بین‌المللی، حرمت کلام و نزاکت سیاسی چندان رعایت نمیشود و سخنرانان در هر فرصتی از بالای سر دولتها، مستقیماً ملت‌ها را مخاطب قرار میدهند. این تاکتیک تبلیغاتی، نقش دوگانه‌ای را ایفا میکند: اول اینکه دولتها با اعلام مواضع خود به وسیله نمایندگان، در داخل کشورها، کسب وجهه و پرستیژ میکنند و دوم اینکه طرفداران آن حکومتها را در خارج تقویت میکنند. لازم به تذکر است که اتخاذ چنین مواضع و بیرون از آداب و نزاکت عرفی دیپلماتیک، ناشی از جهالت یا بی‌مبالاتی دیپلمات‌ها نیست، بلکه کل این تحول متأثر از شکستن شاخصهای عرفی دیپلماسی کلاسیک و ظهور موج رفتار در روابط بین‌الملل است. در روال دیپلماسی قدیم یا کلاسیک، نزاکت و ادب دیپلماتیک، حتی بین دولت‌های دشمن، امری متداول بود

اصول و آداب تشریفات دیپلماتیک، بین‌المللی است و دیپلمات‌ها با آنها آشنایی کامل دارند و برای حضور حرفه‌ای تر ملزم به رعایت آداب دیپلماتیک هستند، اما به این معنی نیست که همه کشورها باید آداب و رسوم کشور خود را بطور کامل فراموش کنند بلکه در جاهایی مثلاً پوشش می‌توانند کمی براساس آداب پوشش رسمی که در کشور خودشان وجود دارد برای خود در نظر بگیرند، مثلاً بین دیپلمات‌های ایرانی استفاده از پیراهن‌هایی به اسم پیراهن با یقه دیپلمات معروف شده است، استفاده می‌کنند و همچنین اعراب بعضاً از لباس‌های محلی و سنتی خود استفاده می‌کنند. و یا بستن کراوات که بیشتر کشورها در دیدارها از آن استفاده کرده ولی بین ایرانیان کاربرد ندارد. و استفاده از مشروبات الکلی در پذیرایی‌های کشورهای خارجی که ایرانیان به دلیل اعتقاد به دین اسلام از آن استفاده نمی‌کنند. اجباری بودن حجاب اسلامی برای بانوان در ایران نیز برای برخی از مقامات کشورهای دیگر محدودیت محسوب می‌شود. تشریفات ایران بر اساس اصول دین اسلام و ارزش‌های انقلابی است و تشریفات بین‌المللی احترام به ارزشهای بومی را مجاز می‌داند. بسیاری از کشورهای مسلمان قواعد دین اسلام را در عرصه بین‌الملل و در ملاقات و پذیرایی‌ها نادیده می‌گیرند. هیات‌ها و مقام‌های دیگر کشورهای اسلامی در سفرهای خارجی وقتی به میهمانی‌های رسمی و دیپلماتیک و ضیافت‌های شام و ناهار در کشورهای غربی دعوت می‌شوند، ممکن است شراب ننوشند، اما در میهمانی و ضیافت حاضر می‌شوند و درخواست هم نمی‌کنند که بر سر میز آنها شراب سرو نشود و اکثراً شرکت می‌کنند. اما طبق سیاست‌های دولت ایران، پافشاری بر اعتقادات و قوانین کشور، نشان دهنده اقتدار هر کشور است و کشورهای روبرو در صورت تمایل به برقراری ارتباط با کشور ایران باید به اعتقادات و قوانین این کشور احترام بگذارند.

الگوهای مطالعه روابط بین‌الملل

چهار الگوی کلیدی و مهم در حوزه‌ی مطالعه روابط بین‌الملل به‌چشم می‌خورد:

۱. سنت لیبرالیسم انگلوساکسون؛ این الگو که مرحله‌ی آرمان‌گرایی مطالعات روابط بین‌الملل است، بلافاصله بعد از جنگ جهانی دوم آغاز شد و تقریباً یک دهه ادامه داشت. مرحله‌ی ایده‌آلیستی در مطالعات روابط بین‌الملل که در تفکر روشنفکرانه "وودر و ویلسون" در پیدایش جامعه ملل و دیوان بین‌المللی دادگستری تجسم یافت، نظریه مردم‌سالارانه دموکراتیک غربی را عامل صلح و صورت‌های استبدادی و نظام‌های دیکتاتور را عامل جنگ می‌داند. این مرحله نسبت به معادله پدیده روابط بین‌الملل، رهیافتی تاریخی و قانونی دارد.

۲. الگوی مارکس و لنین؛ این رهیافت به تبیین قدرت سیاسی، علل جنگ و مناقشه و کل پدیده روابط بین‌الملل، برحسب نیروهای اقتصادی زیربنایی پرداخت. اساس این الگو را جبر اقتصادی و هسته‌ی اصلی آن را اقتصاد سیاسی تشکیل می‌دهد. نظریه اقتصاد سیاسی، قدرت سیاسی را عامل جنگ و مناقشه معرفی کرده و کل پدیده روابط بین‌الملل را پدیده‌ای اقتصادی می‌داند.

۳. سنت واقع‌گرا (معطوف به قدرت)؛ این سنت، حاصل مستقیم جنگ جهانی دوم بود؛ که می‌کوشید با نقد آرمان‌گرایی و آرمان‌شهرگرایی دهه‌های قبل از خود، میان آرزو و واقعیت، مرز روشنی بکشد، درواقع قدرت را به‌عنوان هسته اصلی در کانون اندیشه خود قرار می‌دهد. معتقدین به این نظریه، با تمایز قائل شدن میان سیاست داخلی و بین‌المللی (خارجی)، دولت‌های ملی و تصمیم‌گیران آن‌ها را مهم‌ترین بازیگران روابط بین‌الملل انگاشتند و روابط بین‌المللی را به‌منزله تلاشی برای کسب قدرت در نظر گرفتند. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۸)

۴. رویکرد پست رئالیست؛ این الگو از دهه ۱۹۶۰ به بعد معمول شد و به انتقاد از رویکرد رئالیستی پرداخت. مضامین اصلی این الگو را، مدل‌های علوم رفتاری مانند مدل‌های تحلیل رویدادها، تعامل و جریان اطلاعات، تحلیل تصمیم‌گیری، تئوری بازی، استراتژی بازدارندگی و ارتباط سیاست خارجی یا داخلی تشکیل می‌دهد.

هنوز الگویی جایگزین الگوهای موجود نشده و به‌جز الگوی اول، سه الگوی دیگر دارای اشتراکاتی هستند؛ از جمله:

۱. هر سه الگو در مطالعه روابط بین‌الملل قدرت‌مدارند.

۲. ارتباطات و عوامل فرهنگی را تابع و روساخت سیاست، اقتصاد و فن‌آوری می‌دانند.

۳. به دولت-ملت (یا دولت-جامعه) به‌عنوان یک دولت سیاسی اعتقاد دارند.

۴. به موارد قابل اندازه‌گیری، تجربی و ملموس توجه داشته و اساس عمل بازیگران عرصه روابط بین‌الملل را دست‌یابی به منابع ملموس و ناملموس قدرت می‌دانند.

منابع ملموس قدرت عبارتند از: اقتصاد، فن‌آوری، سیاست، محصولات فرهنگی و آموزشی و امکانات نظامی و منابع ناملموس عبارتند از: سیستم‌های ارزشی و اعتقادی، ایدئولوژی، دانش و مذهب.

البته الگوی حاکم بر نظم جهان در روابط بین‌الملل اغلب برپایه‌ی ملاحظات هابزی روابط دولت و جامعه (یعنی امکان تأسیس جامعه با حضور قدرت نهادهای دولتی)، استوار است. (ونت، ۱۳۹۵)

تشریفات و پروتکل‌های بین‌المللی

تشریفات فنی است که باید همه‌ی دیپلمات‌ها بیاموزند. اکثر قواعد و رسوم تشریفات بین‌المللی بوده و عرفی است و از قبل تعیین شده است. هیچ دولتی نباید به میل خود در آن دخل و تصرفی کند. مگر در حدی که مجاز است و عرف تشریفات محدود آن را در صلاحیت دولت‌ها می‌داند. لازم به یادآوری است که همیشه دولت‌های انقلابی در آغاز با تشریفات به مبارزه برخاسته‌اند، اما به مرور به لزوم آن پی برده و از آن پیروی کرده‌اند. به عنوان مثال حکومت چین پس از انقلاب به مدت بیست سال کوشید تا تشریفات را در آن کشور کنار گذارد، ولی بالاخره آن را مجدداً پذیرفت و در تشریفات به خیل سایر کشورها پیوست.

جایگاه و نقش رئیس تشریفات در وزارت امور خارجه همان طوری که قبلاً اشاره شد، تشریفات دیپلماتیک و ابزار سیاسی دیپلماسی است؛ بدین ترتیب ریاست تشریفات شعبه‌ی اجرایی- سیاسی وزارت می‌باشد. ریاست تشریفات وظایف خود را مطابق با قوانین و ضوابط موجود اجرا می‌نماید. وی باید روابط دولت خود را با دول خارجی که نمایندگان دیپلماتیک آنها در پایتخت اکر دیته شده‌اند و نیز رویه‌ی تشریفات دیپلماتیک را که دولت‌ها نسبت به نمایندگان سیاسی سایر کشورها انجام می‌دهند در نظر گرفت. ریاست تشریفات عهده‌دار انجام وظایفی چون مسائل مربوط به اقامت دیپلماتیک در کشور، به خصوص سازماندهی استقبال و مشایعت نمایندگان دیپلماتیک، تنظیم مراسم تسلیم استوارنامه، نظارت بر رعایت مصوبات دولت در ارتباط با مسئله‌ی اقامت دیپلمات‌های خارجی و پرسنل خدمت‌های دیپلماتیک (ثبت دیپلمات‌ها، مزایای دیپلماتیک، مسائل گمرکی مسافرت در کشور و غیره) اسکان، استقبال و مشایعت هیئت‌های عالی‌رتبه و نیز رجال دولتی که به کشور سفر می‌کنند، تهیه و سازماندهی برنامه‌ی اقامت و تنظیم برنامه رجال کشورش با اعضای کور دیپلماتیک می‌باشد. شناخت کور دیپلماتیک و یا همکاری با آنها به منظور آشنایی ایشان با زندگی و فرهنگ کشور، دعوت به مناسبت‌های مختلف سال نو، جشن‌ها، نمایشگاه‌ها، نمایش فیلم، سازماندهی سیر و سفر و سخنرانی‌ها از جمله وظایف ریاست تشریفات به شمار می‌رود. (ستوده، ۱۳۹۶)

انجام تدابیر ضروری تشریفاتی در جشن‌های دولتی و دیگر مناسبت‌ها، پذیرایی کور دیپلماتیک در ضیافت‌ها، دادن هدایا و غیره، ارائه‌ی پیشنهادهای لازم به وزارت امور خارجه در ارتباط با روزهای تاریخی و حوادث مربوط به کشورهایی که با آنها روابط دیپلماتیک وجود دارد، تیریکات به مناسبت روزهای ملی، تسلیم و انتخاب هدایا نیز در حیطه‌ی وظایف ریاست تشریفات قرار دارد. یکی از خصوصیات کار رئیس تشریفات آن است که در حین اجرای وظایف تشریفاتی مربوط به فعالیت وزارت امور خارجه عهده‌دار وظایف تشریفات دولتی نیز می‌باشد.

ریاست تشریفات نقش تشریفاتی دولتی را به خصوص هنگامی عهده‌دار است که مسائل مربوط به پذیرایی از هیات‌های خارجی را در سطح عالی (هیئت‌های دولتی) انجام می‌دهد. یکی از پرمسئولیت‌ترین فعالیت‌های ریاست تشریفات، هنگام رسمیت بخشیدن به حفظ و توسعه مناسبات و معاشرت‌های دیپلماتیک، به خصوص فعالیت آن در ارتباط با اقامه کور دیپلماتیک صورت می‌گیرد.

باید در نظر داشت که مصونیت در قبال صلاحیت قانونی و مصونیت اماکن مأموریتی و اسناد و آرشیو، اگر چه از حقوق قراردادی شناخته شده است، ولی این به هیچ وجه بدان معنی نیست که دیپلمات خارجی می‌تواند قوانین کشور مقیم را نادیده بگیرد. کنوانسیون وین حکم می‌کند که اشخاصی که از امتیازات و مصونیت‌های دیپلماتیک بهره‌مند هستند، مکلف به رعایت قوانین و مصوبات کشور مقیم می‌باشند و این مزیت‌ها صرفاً به خاطر مصلحت انجام وظیفه است نه آنکه قصد باشد فرد یا گروهی را از امتیازات خاصی بهره‌مند سازند.

نقش تشریفاتی سفارت از مشاغل مهم و وقت‌گیر سفارت است. سفیر به عنوان نماینده‌ی کشور فرستنده باید در بعضی مراسم دولت پذیرنده، حضور داشته باشد. نخستین وظیفه‌ی تشریفاتی سفیر، انجام مراسم استوارنامه است که در کشورهای مختلف طبق سنن و رسوم محل تفاوت دارد.

شرکت سفیر به عنوان نماینده‌ی رئیس کشور فرستنده در بعضی اعیاد رسمی، مراسم استقبال و بدرقه‌ی روسای کشورهای خارجی، جشن‌ها و عزاداری‌ها، امضای دفاتر یادبود و ضیافت‌هایی که رئیس دولت پذیرنده در آنها شخصاً حضور می‌یابد ضروری است. سایر اعضای سفارت نیز به تعداد کم یا بیش به مناسبت‌های مختلف می‌باید در مراسم حضور یابند.

از امور تشریفاتی سفارت، سفرهای رسمی و غیر رسمی مقامات و شخصیت‌های کشور فرستنده به کشور پذیرنده و بالعکس است. در سفرهای رسمی خصوصاً در مورد سران کشورها و نخست‌وزیران، از مدت‌ها قبل باید برنامه‌ریزی کرد و از لحاظ بدرقه، محل اقامت، نوع مهمانی‌ها، غذاها، انتخاب مدعوین و تعداد آنها، دیدار و بازدید از اشخاص و مؤسسات، مسافرت‌های داخلی، تبادل هدایا و نظایر آن، پیش‌بینی‌های لازم را نمود که کوچکترین نکته فراموش شده ممکن است عواقب ناخوشایندی داشته باشد. امور تشریفاتی در سفرهای سران کشور و مقامات بالا، بسیار پیچیده و دقیق است و در هر مورد، محل سکونت، ضیافت

مدعوین، دیدارها و سفرها و غیره تغییر می‌کند. نکته‌ی مهم و قابل ذکر در مسائل تشریفاتی این است که امور تشریفات اگر درست و به دلخواه انجام شود، کسی متوجه دشواری و دقت آن نمی‌شود؛ ولی به محض آنکه کوچک‌ترین اشتباه در مسائل جزئی تشریفات روی دهد، موضوع اهمیت پیدا می‌کند. شواهد و مثال‌های بسیاری درباره‌ی مواردی که یک اشتباه یا یک فراموشی سفارت و یا مقامات محلی موجب برهم خوردن نظم تشریفاتی شده است.

مسئولیت سفارت در مسائل تشریفاتی بسیار است و دقت زیاد لازم دارد. در پایتخت‌های بزرگ که تعداد نمایندگان و نمایندگی‌ها زیاد است و رفت و آمدهای رسمی بسیار می‌باشد، عملاً از تشریفات و تعهدات و قیود تشریفاتی نیز کاسته می‌شود؛ زیرا در غیر این صورت سفارتخانه‌ها کارشان منحصراً مصروف به امور تشریفاتی می‌گردد و از سایر امور باز می‌مانند.

تشریفات بخش مهمی از روابط دیپلماتیک است درست به همین دلیل است که دانشجویان رشته‌های روابط بین‌الملل؛ دیپلماسی و رشته‌های مرتبط چند واحدی در همین خصوص می‌گذارند چه بسا بسیاری از دانشجویان در پایان مقطع تحصیلی حتی پایان نامه‌های خود را در همین زمینه می‌نویسند.

در واقع تشریفات در بطن دیپلماسی جای دارد تشریفات کار دیپلمات‌ها را آسان می‌کند به ملاقات‌ها، مذاکرات، ضیافت‌ها، مسافرت‌ها و دید و بازدیدها جنبه رسمی داده و تعهداتی را ایجاد می‌کند. تشریفات حافظ و مجری مصونیت‌ها و مزایای دیپلمات‌هاست و همه‌جا با دیپلماسی همراه است مانند نحوه نشست و برخاست، دید و بازدید، شرکت در جشن‌ها و عزاداری‌ها، انعقاد قراردادهای، تقدیم استوار نامه‌ها و غیره دخالت دارد تکلیف روشن می‌کند دستور می‌دهد. اما بعضی وقت‌ها اتفاقاتی آن‌هم در سطح سران کشورها رخ می‌دهد که مغایر رفتارهای تعریف شده آداب و رسوم تشریفات دیپلماتیک است.

اصول کلی تشریفات بین‌المللی:

۱- معیارهای موجود در خصوص مسائل تشریفاتی، نتیجه روند مدیدی از همکاری‌های متقابل میان افراد در زمینه‌های گوناگون اجتماعی است. بدون رعایت این معیارها که امروزه به آئین تشریفات معروف هستند، برقراری روابط سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و حتی خانوادگی امکان پذیر نیست. تشریفات، یک واژه فرانسوی است که مشخص‌کننده معیارهای رفتاری بوده و شامل قوانین مرسوم نزاکت و آداب و رسوم در جامعه می‌باشد. تشریفات امروزی، دربردارنده آداب و رسوم معمول نزد تمامی ملل از گذشته‌های دور تاکنون است. این قوانین رفتاری از آنجاکه نه تنها توسط نمایندگان یک کشور، بلکه نمایندگان و کارگزاران اکثر نظام‌های سیاسی و اجتماعی مختلف رعایت می‌شوند، قوانینی عمومی و فراگیر محسوب میشوند. البته مردم هر کشور متناسب با ساختار اجتماعی و فرهنگی، ویژگی‌های تاریخی، آداب و رسوم خود، تغییراتی را در اجرای آن اعمال می‌کنند (صبح خیز و بختیاری، ۱۳۹۵).

۲- بسیاری از قوانین تشریفات دیپلماتیک با آداب متداول در میان عامه مردم مشابه می‌باشد. تفاوت اصلی در این است که رعایت قوانین تشریفات نزد دیپلمات‌ها اهمیت بیشتری دارد تا آن اندازه که رعایت نکردن و یا نقص این قوانین می‌تواند به اعتبار یک کشور یا نمایندگان ویژه آن کشور لطمه وارد کرده و همکاری میان دولت‌ها را با مشکل روبرو سازد.

۳- رعایت تشریفات مطلق نیست، بدین معنی که رعایت آن‌ها منوط به مکان، زمان و شرایط فرق می‌کند. رفتار غیرقابل قبول در یک محل و در شرایط خاص، می‌تواند در جای دیگر و در شرایط متفاوت، مناسب و به جا تلقی گردد. به عنوان مثال در مهمانی‌های رسمی، ماهی خوردن بدون استفاده از وسایل مخصوص و یا برداشتن گوشت با دست پسندیده نیست، درحالی که در سفرهای تفریحی انجام این‌گونه اعمال کاملاً قابل قبول است. اصول و قوانین تشریفات برخلاف معیارهای اخلاقی قراردادی هستند و حکم قوانین امضاء نشده را دارند، ازاین رو هر دیپلمات باید اصول و قوانین تشریفات را خوب بیاموزد و آن‌ها را رعایت کند تا اعتبار کشور خود را در سطح بین‌المللی افزایش دهد.

۴- قابل توجه آن که شخص با ادب و با نزاکت، تنها در مراسم رسمی مطابق با اصول تشریفاتی رفتار کرده، بلکه نزاکت واقعی ایجاد می‌کند که چنین فردی بر اساس نیت خیر خود نظم اجتماعی را نیز به هم نزند، با کلام و عمل خود کسی را نرنجانده و شخصیت او را تحقیر نکند. متأسفانه در میان ما افرادی با معیارهای رفتاری دوگانه به چشم می‌خورند به طوری که در محل

کار با آشنایان و دوستان باادب و خوش رفتار هستند ولی در خانه با نزدیکان خویش، نه تنها بدون تعارف و تشریفات بلکه حتی به صورت خشن و بی ادبانه رفتار می کنند. این امر حکایت از فرهنگ پایین و تربیت بد این افراد دارد. هم چنین گاهی افرادی را می بینیم که در اماکن عمومی بلند صحبت کرده و یا می خندند و اطرافیان را ناراحت می کنند. ته سیگار و کاغذ باطله در پیاده رو می اندازند و کفش کثیف می پوشند. در هنگام صحبت با دیگران، سیگار را از لب بر نمی دارند و دستشان را از جیبشان بیرون نمی آورند. در معاشرت با آشنایان و یا حتی با آن هایی که آشنایی کمتری دارند کنجکاو هستند. در ارتباط با اطرافیان خشن بوده و با بی ادبی به پرسش ها پاسخ می دهند. تنه می زنند و عذرخواهی نمی کنند. از این رو می توان ادعا کرد که بسیاری از افراد جامعه قوانین ابتدایی معاشرت با اشخاص دیگر را نیاموخته و به آن ها عادت نکرده اند. از طرفی اغلب پیش می آید زمانی که در رستوران، ضیافت و میهمانی ها هستیم اشخاص خوش تیپ و خوش لباس را می بینیم که حتی آداب اولیه سر میز نشستن را نمی دانند و نمی توانند از کارد، فاشق، چنگال و لیوان استفاده کنند (صبح خیز و بختیاری، ۱۳۹۵).

در چنین شرایطی است که تشریفات جلوه واقعی خود را نشان می دهد و کمبود آن به خوبی احساس می شود اما اگر تشریفات به عنوان یک هنر به افراد آموزش داده شود آنگاه می توان مشاهده کرد که چگونه این هنر به رفتار افراد در زندگی، در حین کار، در اماکن عمومی در گفتگوهای رسمی و... نظم می بخشد.

قاعده عرفی در حقوق بین الملل

عرف قاعده ای است که پیدایش آن تابع روند خاصی است. در شیوه پیدایش اصولاً با قرارداد که طی تشریفات معینی منعقد می گردد در منشا متفاوت است. پروفیسور ویرالی به این نکته اشاره کرده می گوید: عرف یک روند در تشکیل حقوق است و نه یک رویه. او استواری و ثبات نسبی آن را نیز معلول همین روند می داند. باربوریس نیز همچون ویرالی معتقد است که قواعد عرفی نخستین قواعد در حقوق بین الملل بوده است و پیدایش آنها تابع حاکمیت هیچ قاعده حقوقی موجود نیست چون اگر در قالب تشریفات خاصی بوجود می آمد نخستین قواعد نمی بود. به همین دلیل دارای رویه نیست و خود نرم آغازین حقوق بین الملل است و همین امر باعث ابهام و نامشخص بودن منشا و اعتبار حقوقی آن می گردد.

عرف بین المللی بر کلیه کشورها ولو اگر در ایجاد آن نقشی نداشته اند حاکم خواهد بود. چون هر کشوری درون جامعه بزرگتری که جامعه جهانی است به وجود می آید یا زندگی می کند و بنابراین رضایت او را بر حاکمیت قواعد جاری باید مفروض در نظر گرفت. مثلاً می گویند دول محصور در خاک یا آنها که فعالیت دریایی قابل توجهی در طول تاریخ نداشته اند هیچگاه نقشی در پیدایش عرف های دریایی نداشته اما از قواعد عرفی آن مانند قانون پرچم و قواعد تردد در آب های ساحلی و داخلی همواره پیروی کرده اند. به همین طریق اگر کشوری جدید تاسیس شود خود به خود قواعد عرفی مذکور بر او بار خواهد شد.

ملاحظه می شود که در این بینش عملکردهای حقوقی و منطقی دولتها که ناشی از نیازهای زندگی بین المللی است قواعد حقوقی را در سطح کلی به وجود آورده است و تا زمانی که جامعه بین المللی نتواند چیزی جایگزین آن کند آن را از بین نخواهد برد. به نظر می رسد که همین طرز تفکر در ماده ۳۸ اساسنامه دیوان نهفته باشد. ماده ۳۸ بیان می دارد که عرف با عملکردی که حقی نیز در آن وجود داشته باشد احراز می گردد؛ پروفیسور بادوان درباره منشاء عرف می گوید: حقوق عرفی که حقوق مشترک جامعه بین المللی است از نیازهای زندگی بین المللی زاده می شود. روابط بین المللی که جامعه بین المللی را می سازد مستلزم بعضی قواعد رفتاری برای دولت ها است.

عرف بین المللی هنوز یکی از منابع اصلی حقوق بین الملل محسوب می شود. مطابق ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین المللی دادگستری، عرف بین الملل عبارت است از: رویه عمومی که به صورت یک قاعده حقوق پذیرفته شده است. از این بیان دو نکته استنباط می شود: اولاً اینکه عرف یک رویه عمومی است؛ ثانیاً اینکه باید این عملکرد به صورت قاعده حقوق پذیرفته شده و الزام آور شده باشد. عرف را به بیان روشن تر می توان چنین تعریف کرد: تکرار اعمال مشابه توسط اشخاص بین المللی که به تدریج در روابط مشترک آنها با یکدیگر جنبه الزامی یافته و به شکل قاعده حقوقی در آمده است. عرف بین المللی که در صورت عمومیت و مقبولیت می تواند جنبه قانون برای جامعه بین المللی داشته باشد با استقلال و به صحنه آمدن کشورهای جدید و

تقسیم بندیهای جهانی دستخوش بحران و تحولات بسیاری شده و روند پیدایش یا شکل‌گیری آن نیز که تابع تغییرات اجتماعی و سیاسی است از این بحران به دور نمانده است. بحران عرف در فقدان قانون به ویژه از آن جهت خودنمایی کرده است که کشورهای جدید خواهان حقوق بین‌المللی گاهی کاملاً مخالف با حقوق گذشته و گاهی کاملاً جدید و متناسب با منافع خود بوده‌اند.

نزاکت بین‌المللی در قالب تشریفات

نزاکت بین‌المللی به عنوان تشریفات هم شناخته می‌شود و در چنین قالبی تبلور می‌یابد. تشریفات مقدمه ورود به هرگونه حرکت اجتماعی است. چراکه برای ورود به هر عرصه‌ای باید تشریفات مربوط به آن را رعایت کنیم. به عبارت دیگر همانگونه که هنگام ورود به هرگونه مراسم یا میهمانی، آداب و تشریفات آن را مورد توجه قرار دهیم، در عرصه بین‌الملل نیز باید به این آداب و تشریفات که در قالب نزاکت بین‌المللی مطرح می‌شود توجه کنیم. اینگونه آداب در عرصه بین‌المللی زیر ذره‌بین قرار می‌گیرد و همواره مورد توجه است. رعایت بعضی از آداب و آیین‌ها یا شرکت در بعضی از مراسم ممکن است توأم با صرف وقت و زحمت و مغایر با تمایلات شخصی ما باشد.

پوشیدن لباس رسمی، آراسته بودن، تظاهر به خوشحالی و یا تظاهر به غمگین بودن، دوستی‌های ناخواسته، رعایت تقدم در تشریفات همگی ممکن است مغایر با خواسته‌های شخصی ما باشد، ولی به خاطر پیشبرد اهداف سازمانی ناگزیر به انجام آن هستیم. در عرصه بین‌المللی نیز شاهد چنین وضعیتی هستیم.

با اصول تشریفات یا همان اصول مرتبط با نزاکت بین‌الملل، در حقیقت در جهت منافع ملی و مصالح کشور قدم برداشته‌ایم و در این صحنه همواره می‌بایست منافع ملی بر خواسته‌های فردی و نفع شخصی مقدم باشد. تشریفات مقررات و آداب و رسومی زائد و دست و پا گیر و ساخته و پرداخته افکار قرون گذشته نیست. حتی کشورهای تجدد خواه و انقلابی نیز بعد از یک فرصت کوتاه، خود را به رعایت آن ملزم می‌دانند و این دسته کشورها بعضاً در رعایت اصول تشریفاتی مصرتر هستند. تشریفات رعایت آداب و رسوم و قواعدی است که رعایت آن در روابط بین‌المللی الزامی است. عدم رعایت این اصول بعضاً باعث رنجش افراد و باعث بروز سوءتفاهم و دست زدن به عمل متقابل می‌شود. رعایت این اصول از ساده ترین آن گرفته که نحوه معرفی، آشنایی و مبادله کارت ویزیت است تا انجام مذاکرات سیاسی و عقد قراردادهای دقیقاً مراعات گردد. مادامی که این اصول، مورد قبول جامعه بین‌المللی است به رعایت و انجام آن ملزم هستیم و نباید به میل و سلیقه شخصی این اصول را نادیده بگیریم. متقابلاً می‌بایست رعایت این اصول را از طرف مقابل خواستار شویم. بر خلاف آنچه برخی تصور می‌کنند رعایت اصول تشریفاتی به معنای چشم پوشی یا نادیده انگاشتن آداب و رسوم و سنت‌های ملی و مذهبی نیست. هر تبعه‌ای می‌بایست ارائه دهنده شخصیت و هویت ملی خود باشد. تشریفات می‌بایست تلفیقی از آداب و رسوم و سنن ملی و اصول تشریفات بین‌المللی باشد.

در ذکر اهمیت رعایت نزاکت بین‌المللی همین بس که عدم رعایت اصولی از تشریفات که مورد قبول جامعه بین‌المللی است باعث طرد شدن از جامعه بین‌المللی می‌شود. عدم رعایت این اصول همچنین باعث ایجاد مشکلات در برقراری ارتباط با جامعه بین‌المللی می‌شود و با طرد شدن از جامعه بین‌المللی فرصت‌های بسیاری از دست خواهد رفت. طبیعی است که در صورت از دست دادن جایگاه قبلی، به دست آوردن منزلت‌ها و جایگاه گذشته، مستلزم کار و فعالیت بیشتر و پیمودن راه دشواری است.

نزاکت بین‌المللی و معیارهای جدید

معیارهای موجود در عرصه نزاکت بین‌المللی که در قالب تشریفات مورد توجه قرار می‌گیرد، حاصل روند جدیدی از همکاری‌های متقابل بین افراد، جوامع و ملت‌ها در طی قرون است. معیارها و اصول تشریفاتی قدیمی هستند و طی سال‌هایتمادی به لحاظ مقتضیات و شرایط زمان و مکان دستخوش تغییر و تحول شده‌اند. ملت‌ها و جوامع متناسب با ساختار اجتماعی و فرهنگی خود تغییراتی را در آن ایجاد و به آن رنگ ملی داده‌اند. بسیاری از این آداب و رسوم با آداب و رسوم متداول در میان مردم عادی مشابه است و در زندگی روزمره به آن عمل می‌شود. در جامعه بین‌المللی این اصول عمدتاً از آداب

و رسوم و سنت‌های اروپایی سرچشمه گرفته شده است، ولی با اندکی توجه می‌توان ریشه‌های آن را در بین ملت‌های قدیمی آسیایی نیز مشاهده کرد.

در عرصه بین‌المللی رعایت اصول تشریفاتی از اهمیت بیشتری برخوردار است و عدم رعایت آن بعضاً با عکس‌العمل نمایندگان کشورها مواجه می‌شود. البته رعایت اصول تشریفاتی مطلق نیست و رعایت آن بعضاً تابع زمان و مکان و شرایط جغرافیایی است.

مرز بین عرف بین‌المللی و نزاکت بین‌المللی

تعریف دو مقوله عرف بین‌المللی و نزاکت بین‌المللی در سطور گذشته از زوایای مختلف، به خوبی اهمیت و ویژگی‌های هر دو مقوله را در عرصه حقوق بین‌الملل نشان می‌دهد. همانگونه که ذکر شد مطابق ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری، عرف بین‌الملل عبارت است از رویه عمومی که بصورت یک قاعده حقوق پذیرفته شده است. در حقیقت عرف یک رویه عمومی است که باید این عملکرد بصورت قاعده حقوق پذیرفته شده و الزام‌آور شده باشد. درست وجود همین نکته است که عرف را از نزاکت و عادت بین‌المللی متمایز می‌سازد؛ به عبارت دیگر، عرف بین‌المللی علاوه بر آنکه از شمول و جامعیت بیشتری نسبت به نزاکت بین‌المللی برخوردار است، دارای قواعد مدون و مشخصی است که همچون یک قاعده پذیرفته شده و یک رویه عمومی، حالت الزام آور به خود گرفته است. در حالیکه نزاکت بین‌الملل بیشتر به یک سری از آداب ارتباطی در عرصه بین‌الملل گفته می‌شود که اگرچه حالت الزام‌آور ندارد، اما به عنوان یک اصل پذیرفته شده همچون آداب رسمی، رعایت می‌شود.

برنامه ریزی تشریفات

مدیر اداره روابط عمومی و یا کارشناس تشریفات به محض اطلاع از برگزاری مراسم تشریفات طی روزهای آینده لازم است اطلاعات کاملی داشته باشد یا آنها را در اسرع وقت تهیه کند تا بتواند برنامه ریزی جامع و کاملی برای مراسم داشته باشد. بین تشریفات و خدمات در روابط عمومی تفاوت فاحش وجود دارد و نباید خدمات را به جای تشریفات گرفت زیرا تشریفات آن نوع از ارتباطات بصری مستقیمی است که به شدت تحت تاثیر ارتباطات غیرکلامی است و به همین دلیل تشریفات چیزی بیشتر از میهمانداری است هر چند عموماً تشریفات در ارتباط تنگاتنگ با میهمانان خارجی و حتی در سطحی بالاتر از آن می‌باشد. به این ترتیب از آنجایی که انجام وظایف تشریفاتی روابط عمومی چه در قبل از برگزاری مراسم رسمی و چه در حین برگزاری مراسم و حتی بعد از آن نیازمند پیش بینی و برنامه ریزی های قبلی است و مسئولیت کنترل و نظارت بر فرآیند ۵ مرحله ای تشریفات در روابط عمومی همواره بر دوش کارشناس تشریفات و مدیر روابط عمومی است لذا آگاهی این دو از آداب و معاشرت با میهمانان خارجی و حتی آموزش های قبلی دست اندرکاران امر تشریفات و استفاده از افراد با سلیقه ضروری بنظر می رسد و نباید آن را از نظر دور داشت زیرا علاوه بر آن لوازم و ابزارهای مورد نیاز برای انجام بی عیب و نقص تشریفات نظیر آب معدنی به جای پارچ آب و پرچم کشورهای مقابل و خودمان و مترجم و استفاده از میهمانداران مسلط به زبان خارجی و تهیه و تدارک غذای مناسب، امکانات ارتباطی و رعایت مسائل امنیتی و بهداشتی را نیز نباید فراموش کرد. همچنین بایستی توجه داشت که استفاده از مشروبات غیراسلامی در اینگونه مراسمات رسمی بویژه در ایران و برخی کشورهای اسلامی جایز نیست. (فرهنگی، ۱۳۹۴: ۲۸۱)

همچنین انجام وظایف قبل و بعد از مراسم به ویژه تهیه گزارش نهایی برای مدیر ارشد سازمان بصورت مکتوب از تمامی برنامه ها و تجربیات دست اندرکاران تشریفات و حفظ و ثبت آن را هرگز نباید از یاد برد و نکته پایانی که از همه مهمتر است آنکه کلیه امور روابط عمومی می تواند به نوعی مصداق بارز تشریفات و نمود عینی آن باشد و تشریفات خاص تنها به مذاکرات و همایش های بین المللی ختم نمی شود بلکه کلیه جلسات، همایش ها، مصاحبه ها، عزاها، جشن ها، نمایشگاهها، سمینارها و کنگره ها که زیر مجموعه واحد مراسم در چارت وظایف روابط عمومی قرار می گیرند، تشریفات مختص به خود را دارند که بمنظور افزایش اعتبار حیثیت سازمان و جذب بیشتر مشتریان و ارباب رجوع ها با صرف هزینه های فراوان در جهت اقتناع افکار عمومی یا تبلیغات اجرا می شود.

اهمیت ارتباطات غیرکلامی در تشریفات :

در بحث ارتباطات غیرکلامی تشریفات بایستی ۴ مسئله مهم در کانون توجه مدیر روابط عمومی و کارگزاران انجام مراسم تشریفات قرار گیرد.

- ۱- اینگونه از ارتباطات از آن نظر اهمیت دارند که می توانند به تحکیم روابط دو فرد یا دو کشور کمک شایانی بکنند.
- ۲- عدم رعایت آنها باعث بر هم خوردن روابط بین این دو می شود.
- ۳- بروز هرگونه خطایی در ارتباطات غیرکلامی ممکن است مجادله انگیز و یا بحران زا شود تا حدی که گاهی اوقات باعث بر هم خوردن مراسم تشریفات و حتی منجر به تیره شدن روابط دو کشور نیز می شود
- ۴- " کانالهای برقراری ارتباطات غیرکلامی بسیار است ولی اهم آن که در تشریفات مورد نظر است عبارتست از ۸ مورد ذیل که بایستی مورد توجه قرار گیرد البته این نکته را هم نباید از نظر دور داشت که هر یک از این حرکات غیرکلامی مفهوم خاصی می تواند با توجه به فرهنگ خاص کشورهای میهمان و یا عرف دیپلماتیک داشته باشد."

۱- زبان بدن (حرکت گفتاری)

۲- صدای آوایی (شبه صوتی)

۳- فضا (مجاورت)

۴- زمان (زمانی)

۵- شامه (بو)

۶- زیبایی شناسی (موزیک و رنگ)

۷- مشخصات فیزیکی (شکل بدن، اندازه و رنگ پوست)

۸- مصنوعات (لباس، لوازم آرایش، عینک ها، جواهرات)

ولی از آنجایی که تشریح و توضیح کلیه کانالهای ارتباط غیرکلامی و ابزارهای آن مستلزم صرف وقت و حوصله و مثنوی ۷۰ من کاغذ می شود از میان این ۸ مورد به بیان مهمترین آن یعنی فضا « مجاورت» می پردازیم و دانستن بقیه موارد را به مطالعه جداول پیوستی و مقالات بعدی موکول می کنیم. انسانها در برقراری ارتباطات چهره به چهره فاصله های خاصی را براساس الزامات اجتماعی و هنجارهای اجتماعی رعایت می کنند که عمده ترین آنها در بحث تشریفات عبارتند از گروههای ۴ گانه حریم ها و فاصله ها که در ذیل به آن اشاره مختصری می شود. الف- فاصله یا حریم خصوصی^۱ فاصله یا حریم خصوصی همانطور که از اسمش پیداست در روابط دوستانه و صمیمانه بین افراد رعایت می شود و نباید از آن در روابط رسمی و تشریفاتی استفاده کرد مگر بر حسب ضرورت. از نمونه های بارز این نوع فاصله که حداکثر تا ۴۵ سانتیمتر را شامل می شود، می توان به بغل کردن یا بوسیدن طرف مقابل اشاره کرد. لازم به توضیح است که هیچ کسی حق ورود به حریم خصوصی یک مقام رسمی و تشریفاتی را ندارد مگر آنکه محرم اسرار فرد و یا بسیار مورد اعتماد وی باشد.

ب- فاصله یا حریم شخصی^۲ این نوع فاصله که از ۴۵ تا ۱۲۰ سانتیمتر را شامل می شود معمولاً در مصاحبه ها و گفتگوهای دو نفره رعایت می شود.

ج- فاصله یا حریم اجتماعی^۳ فاصله یا حریم اجتماعی بین ۱۲۰ تا ۱۶۰ سانتیمتر متغیر است. همه فاصله هایی که الزاماً ما در روابط خود با محیط اجتماعی و دیگران ملزم به رعایت آن هستیم و یا بدون آنکه خود متوجه آن باشیم آنرا رعایت می کنیم به نوعی فاصله یا حریم اجتماعی نام دارند.

^۱ Distance Intimate

^۲ Distance Personal

^۳ Social Distance

د- فاصله یا حریم عمومی^۴ این نوع فاصله از ۳۶۰ تا ۶۰۰ سانتیمتر متغیر بوده و عموماً در سالن های کنفرانس و سخنرانی ها یا کلاسهای درس از سوی افراد رعایت شده و مورد توجه قرار می گیرد. بدیهی است هر یک از این فاصله ها ویژگیهای آوایی مخصوص به خود را دارد که در هنگام ارائه محتوا، این ویژگی ها تغییر پیدا نموده و آنها را از یکدیگر متمایز می سازد.

دست دادن

در اصول رفتار بین المللی دست دادن آداب مخصوص به خودش را دارد؛ آدابی مانند این که همواره مقام بالاتر یا فرد مسن تر باید در دست دادن پیشقدم باشد و دراز کردن دست توسط مقام پایین تر دور از نزاکت معمول است، هنگام دست دادن باید به صورت طرف مقابل نگاه کرد و دست دیگر نباید در جیب باشد، فرد تازه وارد ابتدا باید به مقام بالاتر دست دهد، نباید دست افراد را به مدت طولانی و خیلی محکم فشار داد، خانم ها همواره در دست دادن پیشقدم هستند مگر آن که فرد مقابل آنها یک مقام بالاتر باشد. اما قسمتی از این آداب که در کشورمان حتماً باید رعایت شود، این است که در کشورهای اسلامی دست دادن با زنان حرمت دارد و این امر باید قبل از مواجه شدن به نحو مقتضی به طرف مقابل تفهیم شود تا از بروز سوء تفاهم جلوگیری شود.

دست ندادن به خانم ها به دلیل باورهای فرهنگی و مذهبی در امور سیاست داخلی کشورمان امری است که در سال های بعد از انقلاب مشکلی به وجود نیاورده است، اما این موضوع تا به حال در دیدارهای رسمی بین المللی باعث شده است که مقامات سیاسی ایرانی یا زنان طرف مقابل که دست دراز کرده اند دچار مشکل شوند. با این حال این موضوع کم کم در جامعه بین المللی جا افتاده است که سیاستمداران مرد ایرانی مجاز به دست دادن با بانوان نیستند و امروزه دیده می شود که بسیاری از مقامات کشورهای دیگر خودشان این امر را رعایت می کنند.

تشریفات و محافظین

محافظین هم در سفرهای داخلی و بین المللی بهتر است بگوییم همیشه و همه جا کنار شخصیت هستند و در دیدارها حفظ و تامین امنیت محل برگزاری مراسم و همه شخصیت هایی که در آن مراسم حضور دارند بر عهده حفاظت می باشد. محافظین هم در حد نیاز بحث دیپلماسی و تشریفات را آموزش دیده و ملزم به اجرای آن هستند. پس پرداختن محافظین به بحث حفاظت در تشریفات خالی از لطف نیست. لازم به ذکر است برای برگزاری یک دیدار و یا یک مراسم بین دو یا چند کشور بایستی از ابتدا یعنی پیشرو مقدماتی تا انتها یعنی پایان مراسم محافظین و تشریفات بایستی جلسات هماهنگی را مشترک برگزار کنند. اما فقط در جلسات تخصصی محافظین کشورها با یکدیگر قرار می گذارند. تشریفات حق شرکت را در جلسه ندارد چون در جلسه بحث های امنیتی مطرح می شود که کارمندان تشریفات توانایی تحلیل و تجزیه و علم آن را ندارند. همه دولت مردان بایستی توجه داشته باشند که به عنوان نماینده یک کشور به کشور دیگر سفر می کنند و ملزم به رعایت مسائل آن کشور مانند فرهنگ، آداب و سنن می باشند. فرهنگ هر کشوری برای خودش محترم است و بایستی به همدیگر و همچنین فرهنگ یکدیگر احترام بگذاریم تا آنها هم متقابلاً به آداب و فرهنگ و رفتار شما احترام بگذارند. از یک نظر می توان گفت محافظان صندوقچه اسراری هستند پر از رازهای مگو. صندوقچه ای مملو از خاطرات ناگفته ای که حتماً هیچوقت بازگو نمی شود. رازهایی از محرمانه ترین لحظات مسئولان و سران نظام به مردان کت و شلوارپوش پر از رمز و رازهای های است که سال ها آموزش دیده اند تا پیش از هر چیز، تهدید را بشناسند. در دیگر کشورها محافظین را به عنوان بادیگار می شناسند اما در ایران به عنوان محافظ که قطعاً متفاوت است. به این معنا که بادیگارد دیدگاه شغل دارد اما در ایران، به عنوان وظیفه و تکلیف که گردن محافظ گذاشته شده نگاه می کند. حفاظت از شخصیت ریزه کاری های فراوانی دارد. به عنوان مثال در سفرهای استانی برخی استان ها، شهرها و یا اماکن شرایط امنیتی متفاوتی دارند که با هر کدام به شکل جداگانه و بر اساس نوع اسلحه، اسکورت، خودرو حامل شخصیت و کلاس خودرو و از نظر زرهی تیم های اسکورت، پیش رو و مواردی از این قبیل تغییر می کند.

⁴ Distance Public

بطور کلی تعریف رابطه تشریفات با حفاظت در کشورهای مختلف متفاوت می باشد و این رابطه به قوانین و مقررات داخلی هر کشور برمی گردد. در مورد تاریخ این رابطه اطلاعات موثقی در دست نیست ولی در دهه های اخیر که حفاظت از سران کشورها با توجه به تهدیدات پیش آمده در حال تغییر می باشد و می توان از اصطلاح به روزرسانی استفاده کرد، رابطه تشریفات هم در هر کشور متفاوت تعریف می شود.

این که در تعریف تشریفات یا همان آداب دیپلماتیک یک شخصیت سیاسی می بینیم در مورد لباس و نحوه نشستن و یا حتی راه رفتن از جایی به جای دیگر و یا نوع صندلی و غیره تشریفات اظهار نظر می کند. امروزه با توجه به تهدیدات امنیتی تمامی این موارد به سیستم امنیتی سران بر می گردد و از این رو تداخل مسئولیت به وجود می آید و باز این به قوانین داخلی یک کشور باز می گردد که کدام قسمت در این موارد صاحب نظر باشد. با نگاهی گذرا به کشورهای مختلف می بینیم که به عنوان مثال در کشورهای عربی حوضه خلیج فارس تشریفات حرف اول را می زند. اما در غالب کشورهای صنعتی و پیشرفته حفاظت حرف اول را در مورد شئونات یک شخصیت سیاسی می زند. (توکلی، ۱۳۹۰)

در کشور ما این رابطه یعنی تشریفات و حفاظت، از زمان تشکیل نهاد ریاست جمهوری و تشکیلات تشریفات دفتر ریاست جمهور رابطه پرچالش را تجربه کرده است. البته در رده های پایین تر از سران مثل وزارت خارجه هم این رابطه پرچالش دیده می شود و طبق قوانین داخلی جهت برنامه ریزی سفر یک شخصیت عالی رتبه مانند ریاست جمهوری با توجه به موقعیت سیاسی و امنیتی جمهوری اسلامی این حفاظت است که مسئولیت صفر تا صد این برنامه را بر عهده دارد. البته با توجه به این که در پشت پرده روابط بین دستگاهی رایج در ایران این مورد رعایت نشده و دستخوش ملاحظات خاصی قرار می گیرد و می توان گفت تشریفات در این زمان فقط می تواند در حوزه برنامه ریزی یک دیدار برای یک شخصیت ملاحظه نماید. البته مکان و زمان هم در حوزه مسئولیت یک تشریفاتی قرار نمی گیرد زیرا با توجه به مسئولیتهایی که برای حفاظت از یک مقام عالی رتبه در نظر گرفته شده تمامی مسئولیت هایی که برای حفاظت از یک مقام عالی رتبه در نظر گرفته شده تمامی مسئولیت هایی که برای حفاظت از یک مقام عالی رتبه در نظر گرفته شده تمامی مسئولیت هایی که در کشورهای مختلف از جمله روسیه، آمریکا و فرانسه دیده شده را می توان به عنوان مثال بیان کرد. البته باید تاکید کرد که هر کشوری قوانین خاص خود را دارد و البته نظر شخصی یک شخصیت سیاسی عالی رتبه هم از هم از اهمیت بالایی در این مورد برخوردار است. بطور مثال شخصی مانند پوتین با شخص دیگری مانند ترامپ نگاه خیلی متفاوتی به این دو مقوله دارند و حتی دیده شده که شخصیت های سیاسی در مکان های مختلف در تعیین رابطه حفاظت و تشریفات تاثیر مستقیم دارند.

اگر با نگاه امنیتی به این رابطه نظر بیندازیم جایگاهی برای تشریفات در یک دیدار بین دو رئیس جمهور نمی توان دید. زیرا اگر هماهنگی حضور یک شخصیت عالی رتبه سیاسی را با نگاه امنیتی تحلیل کنیم تمامی محاسبات از زمان وسیله سفر مکان به حفاظت بر می گردد و درصد کمی برای تشریفات باقی می ماند که این درصد کم هم می تواند توسط حفاظت انجام شود. (هلی محمدی، ۱۳۸۶).

امروزه دیده می شود که وقتی دو مدیر تشریفات جهت برنامه ریزی یک دیدار با هم گفت و گو می کنند در مورد مسائلی تصمیم گیری می کنند که در حوزه اختیارات آن ها نمی باشد ولی به لحاظ مسائلی که در ورای قوانین و مقررات شکل گرفته این وضعیت ادامه دارد. نمونه هایی از این دست به کرات مشاهدات شده است.

از دیگر مسائلی که در این رابطه یعنی تشریفات و حفاظت تاثیرگذار هستند می توان به شخصیت حقیقی و حقوقی مقام سیاسی هم اشاره کرد. تهدیدات امنیتی بالقوه و بالفعل رابطه مستقیم دارند.

در سفرهای خارج از کشور محافظ نیز جزو هیئت آن کشور می باشد و باید تمام موارد دیپلماسی مانند لباس پوشیدن، وسایلی که می توانند همراه داشته باشند، آداب غذا خوردن، عطری که استفاده می کنند، رفتار در هتل و استفاده صحیح از وسایل داخل هتل را رعایت کنند.

تشریفات در جمهوری اسلامی ایران:

آنچه در صدر برنامه ریزی تشریفات جمهوری اسلامی ایران وجود دارد، بهره گیری از رهنمودهای ارزشمند رهبر معظم انقلاب در حوزه سیاست خارجی با رعایت سه اصل عزت، حکمت و مصلحت است. همواره تلاش شده و می شود تا شرایط میزبانی دولت های پذیرنده به گونه ای تمهید شود که شئون مقامات نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران به بهترین شکل ممکن تکریم و مورد احترام و توجه والا قرار گیرد.

تشریفات هم در زندگی شخصی و روزمره (برگزاری میهمانی خانوادگی) و هم در زندگی اجتماعی (نظام ارتباطات سازمانی) نقش دارد و انسان برای رفع نیازمندی های فردی و اجتماعی همواره تلاش در جهت بهره گیری از بهترین شیوه های رفتاری و گفتاری را ملاک نظر و عمل قرار می دهد تا بتواند با کمترین هزینه بیشترین بهره مندی را کسب کند.

جمهوری اسلامی ایران نیز به هنگام دیدار رسمی سران کشورها در فرودگاه، استقبال از سوی یکی وزرا کابینه (ترجیحا وزیری که ریاست کمیسیون مشترک همکاری های اقتصادی دو جانبه بین جمهوری اسلامی ایران و کشور میهمان را عهده دار است) انجام می پذیرد و این در حالی است که برای اولین بار وزیر امور خارجه ایتالیا در فرودگاه از یک رییس دولت استقبال می کرد، به نوعی فراتر از عرف دیپلماتیک دولت ایتالیا بود.

در ایران هم مانند سایر کشورها، چند سفر وجود دارد: ۱- خیلی رسمی، ۲- رسمی، ۳- کاری و ۴- خصوصی. به نسبت این که چه شخصیتی دعوت شده است نوع سفر تغییر می کند. اصول کلی در یک سفر که به داخل کشور انجام می شود، به شرح زیر است:

استقبال در داخل فرودگاه و چگونگی استقبال، امکانات ترابری و خودرویی. بخشی از برنامه استقبال رسمی است. بخشی از برنامه می تواند امضای اسناد باشد. سفرهای مشترک بین دولت ها با حضور رئیس جمهور امضا می شود. تمام اسناد توسط وزارت خانه های مربوطه از ماه ها قبل در مورد متن آن و افراد امضا کننده و ... باید توافق نمایند. اسنادی که با حضور رئیس جمهور امضا می شود رسمی است. حتی در مرحله بعدی در بعضی سفرها اسنادی باید امضا شوند که در رسانه ها اعلام می شود. ضیافت شام که بخشی از سفر رسمی است. هدایایی که بین آنها رد و بدل می شود. بازدیدهای جانبی که صورت می پذیرد. دولت میزبان (ایران) برنامه ها را مدیریت می کند، اما جزئیات آن با طرف مقابل (دولت میهمان) هماهنگ می شود. در مورد تمام جزئیات سفر در هیئت مقدماتی بحث و چانه زنی و گفتگو می شود. تمام این گفتگوها را تشریفات مدیریت و نظم دهی می کند.

سفر کاری به لحاظ زمانی بسیار کوتاه است، ممکن است امضای اسنادی نداشته باشند (غالباً ندارند). اگر ضیافت داشته باشند در سطح خیلی کمتر و احتمالا ضیافت نهار و یک نهار کاری خواهد بود.

ممکن است سفر از نوع خصوصی باشد. یعنی رئیس جمهور دولتی که می خواهد سفر خصوصی به کشور ایران داشته باشد. این توافقات بین دو دولت صورت می پذیرد. به عنوان مثال رئیس جمهوری قصد زیارت مشهد را دارد. پس از انجام گفتگوهای خصوصی، دولت میزبان امکانات لازم را برای میهمان آماده و در اختیار او می گذارد.

لباس پوشیدن سیاستمداران مرد ایرانی هم قواعد مخصوص به خودش را دارد، بسیاری از این قواعد کاملاً مطابق با قواعد بین المللی لباس پوشیدن سیاستمداران هستند. قواعدی مانند این که در لباس پوشیدن باید آگاهانه رفتار کرد و بیشتر به دنبال پوشیدن لباس هایی با رنگ های رسمی بود، لباس ها باید مرتب و تمیز باشند و در عین حال کاملاً حرفه ای به نظر برسند. لباس ها باید بسته به نوع جلسه انتخاب شوند و بسیاری موارد دیگر که حتی به غیر از عالم سیاست توسط افراد عادی هم رعایت می شوند. اما در این میان برخی موارد در لباس پوشیدن است که سیاستمداران ایرانی ملزم به رعایت کردنشان هستند، استفاده نکردن از کروات و پاپیون توسط آقایان یکی از این موارد است. بسیاری از رجال سیاستمدار در دنیا در دیدارهای رسمی و مهمانی ها لباس رسمی به همراه کراوات یا پاپیون می پوشند اما مردان سیاستمدار ایرانی با وجود پوشیدن لباس های رسمی از این پوشش معمول در دنیا صرف نظر می کنند و در بیشتر موارد به جای آن یک پیراهن با یقه ایستاده و رنگ متفاوت از کت و شلوار می پوشند.

اما در کنار قوانینی که مردان باید در پوشیدن لباس در محافل سیاسی رعایت کنند بانوان هم به دلیل باورهای مذهبی و فرهنگی ملزم به رعایت یک سری موارد خاص در لباس پوشیدن هستند. زنان سیاستمدار ایرانی معمولاً با پوشش عرف مذهبی جامعه یعنی همان چادر در محافل سیاسی داخل و خارج از کشور حضور پیدا می کنند که این موضوع شامل همسران رجال سیاسی که آنها را در داخل یا خارج از کشور همراهی می کنند هم می شود. زنان سیاستمدار خارجی نیز اگر در خاک ایران حضور پیدا کنند ملزم به رعایت حجاب معمول اسلامی هستند، هر چند مجبور به استفاده از پوششی مانند چادر نیستند اما با لباس های معمول خودشان هم نمی توانند در خاک ایران حضور پیدا کنند.

اما سیاستمداران زن خارجی در خاک بین المللی یا کشور خودشان ملزم به رعایت قوانین خاص ایرانی ها نیستند و می توانند مطابق عرف خودشان لباس بپوشند، با این حال همیشه مشاهده شده است که این زنان در دیدار با مقامات ایرانی تمام تلاش خود را کرده اند تا حد ممکن به اعتقاد و فرهنگ ایرانی احترام گذاشته و لباس مناسب بپوشند و می توان گفت این امر کم کم به یک عرف در دیدار با سیاستمداران ایرانی تبدیل شده است.

نتیجه گیری

رفتار و منش دیپلماتیک از دیرباز تاکنون تابع تشریفات، مقررات و اصولی بوده است. مبنای کلی این اصول را در چند نکته می توان خلاصه کرد، از جمله؛ برابری ذاتی دولت ها و احترام متقابل، رعایت نزاکت و احترام متناسب میزبان و میهمان، رعایت سطح و شأن هر یک از طرف های رابطه، تعیین وظایف کارگزاران مراسم و تشریفات به شکلی که مانع از سوء تفاهات شود و بالاخره تسهیل وظایف نمایندگی برای دیپلمات ها.

فرهنگ عمومی و قواعد رفتاری در مناسبات دیپلماتیک و بین دولت ها معمولاً رسمی تر از شرایط مشابه خود در فضای ملی (داخل کشور) بوده و هست. ولی همان طور که فرهنگ و رفتار در داخل جوامع ملی و شهری در طول قرن ها و سال ها تحول یافته است، آداب و رفتار دیپلماتیک هم دستخوش تحول شده اند.

لازم به ذکر است که برخی از موارد هم مخصوص کشورهای به خصوصی مانند جمهوری اسلامی ایران است که کشورهایی که تمایل دارند با این کشورها در تعامل باشند ملزم به رعایت آنها می باشند. آداب دیپلماتیک در دنیا یک چارچوب کلی دارد که سران بیشتر کشورها بر اساس این چارچوب کلی رفتار می کنند. ایران به عنوان کشوری که روابط گسترده بین المللی دارد و در عین حال یکی از قدرتمندترین کشورهای خاورمیانه است نیز در روابط دیپلماتیک خود به طور کلی از قواعد بین المللی پیروی می کند و در این میان به دلیل باورهای فرهنگی و مذهبی خاصی که در کشور حاکم است، تنها در برخی موارد آداب دیپلماتیک ایران با دیگر کشورهای دنیا تفاوت دارد که البته این تفاوت توسط بسیاری از میادین بین المللی پذیرفته شده و به آن احترام گذاشته می شود.

از اصلی ترین آداب رفتار بین المللی میان سیاستمداران مربوط به آداب رفتار در مهمانی های سیاسی است. مهمانی های سیاسی معمولاً در دیدارهای خاص یا برگزاری همایش ها و کنفرانس ها برگزار می شوند و در نوع بین المللی آنها مواردی وجود دارد که سیاستمداران ایرانی از آنها اجتناب می کنند. نوشیدن مشروبات الکلی و غذاهایی که در دین اسلام حلال نیستند، همچنین حضور نیافتن در مهمانی هایی که همراه با موسیقی یا رقص است از این موارد هستند اما حضور در ضیافت های معمولی برای سیاستمداران ایرانی منعی ندارد.

در هر حال می توان گفت بر اساس یک قاعده مشخص دیپلمات های ایرانی با جنس مخالف دست نمی دهند، بر سر میزی که مشروب در آن باشد حاضر نمی شوند، از عمل «توست» که به معنی بالا بردن لیوان به سلامتی طرف مقابل است، اجتناب می کنند و در مراسمی که همراه با رقص و موسیقی باشد، شرکت نمی کنند و این امر سال ها است که ادامه دارد. به همین دلیل سفرای جمهوری اسلامی ایران این مقررات تشریفاتی که برگرفته از آموزه های اسلامی است در اولین روزهای حضور در کشور پذیرنده به اداره کل تشریفات آن کشور اعلام می کنند و با تمام وجود در انجام آنها تلاش می کنند.

نخستین وظیفه دیپلمات برقراری ارتباط است. ارتباطی که هدف آن تأمین منافع ملی کشور از جمله امنیت، ثروت، آوازه و احترام است. تفسیر کوچکترین حرکات و سکنتات یک مقام دیپلماتیک ممکن است «سوژه» خوبی برای عکاسان خبری باشد،

ولی نباید مایه تحلیل افراطی قرار گیرد. در جریان مذاکرات ایران و آمریکا که مورد حمایت رسمی نظام جمهوری اسلامی قرار گرفته، نشستن یا قدم زدن دو وزیر خارجه اهمیت عمده‌ای ندارد.

مهم منافع و امتیازاتی است که رد و بدل می‌شوند. دیپلمات‌ها به ندرت بدون بررسی مفصل و پیشبینی مواضع خود و طرف مقابل به تبادل امتیاز می‌پردازند، ولی آن‌ها هم انسانند و تحت تأثیر منطق و عواطف انسانی قرار می‌گیرند. به همین دلیل است که مذاکره‌کننده حرفه‌ای می‌کوشد قبل از هر چیز با طرف مقابل خود ارتباط کلامی و عاطفی برقرار کند. این ارتباط مقدمه تعامل انسانی و ایجاد مفاهمه در جهت انجام وظایف دیپلماتیک است. وانگهی حتی اگر قدم زدن دو وزیر خارجه واقعاً با هدف ارسال پیامی دیپلماتیک (مثبت بودن فضای مذاکرات) بوده باشد با توجه به اثر خارجی آن یعنی تأثیری که این حرکت بر روحیه دشمنان ملت ایران، از جمله تندروهای امریکایی و البته صهیونیست‌ها از یک سو و دوستان ملت ایران از سوی دیگر می‌گذارد، این نکته نبایست مورد مناقشه در داخل قرار گیرد

بنابراین در امر تشریفات نیز باید از افراط و تفریط دوری شود. وظیفه یک دیپلمات پیش از هر چیز در رابطه با «دیگران» و در خارج از مرزها، در میدان فرهنگ‌های دیگر، تعریف می‌شود. ارزیابی رفتارهای دیپلماتیک توسط کارشناسان روابط بین‌الملل و دیپلمات‌ها انجام می‌شود و مهم است. مردم و اصحاب رسانه نیز در رصد کردن و تفسیر رفتار دیپلمات‌های کشورشان آزادند. ولی فراموش نکنیم که با تمام اهمیت تشریفات آن چه در پایان مذاکرات برای ملت می‌ماند نه تعارفات و تشریفات، بلکه نتیجه مذاکرات است.

پیشنهاد

به نظر می‌آید با توجه به دگرگونی نگرشها و تعدد مراکز تصمیم‌گیری در این حوزه مانند دیگر حوزه‌های کشور راه سختی در پیش داشته باشیم. دولت‌ها معمولاً هر هشت سال تعویض شدند ولی بدنه قدرت تغییر نکرده و تقابل دولت‌ها با مرکز قدرت همیشه مشکلاتی بوجود می‌آورد. در اولین قدم ساختار تصمیم‌سازی باید در دولت مستقر شده و یا شاید بهتر بگویم در یک جا مستقر شود. شاهد مثال در اکثر کشورها در یک جا تمامی هماهنگی‌ها انجام می‌شود و جزیره‌ای عمل کردن شاید شاخص کشورها باشد قدم بعدی تغییر نگرش نسبت به بعضی از ملاحظات فرهنگی می‌باشد. اینکه در همین چند کشور معدود که ایران سفر دارد به شدت تنها و منحصر به فرد شده به طوری که کشور مسلمانی پیدا نمی‌کنید که ملاحظات ما را دنبال کند و شاید رعایت این ملاحظات چه در داخل و چه در خارج سیاست‌های اصلی را هم دچار تأثیر کرده و ما تقریباً تنها مانده ایم. با یک نگاه به کشورهای حوزه خلیج فارس و شمال آفریقا می‌بینیم که آن‌ها ضمن نگه داشتن اصول مذهبی از داشتن رابطه با کشورهای غیر مسلمان سود سرشار می‌برند. البته شاید تغییر نگرش در حوزه‌های دیگر باید اتفاق بیفتد تا این حوزه هم بتواند از یک روش و استراتژی واحد پیروی نماید.

منابع

- برکو، رم ام (۱۳۸۷). مدیریت ارتباطات، ترجمه سید محمد اعرابی و داود ایزدی، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی توکلی، احمد (۱۳۹۰). تشریفات دیپلماتیک، تهران: انتشارات تهران مصور.
- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۹۸). تحول نظریه‌های منازعه و همکاری در روابط بین‌الملل، نشریه پژوهش‌های حقوق و سیاست، دوره سوم، شماره ۸
- ستوده، محمد (۱۳۹۶). نظریه‌های روابط بین‌الملل درآمدی بر روابط بین‌الملل متعالیه، تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- عسگرخانی، ابومحمد (۱۳۹۳). رژیم‌های بین‌المللی، پتهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران
- علی محمدی، احمد (۱۳۸۶). مقدمه‌ای به آداب و آئین تشریفات، تهران: وزارت امور خارجه، مرکز آموزش‌های دیپلماتیک.
- صدر، جواد (۱۳۸۶). حقوق دیپلماتیک و کنسولی، تهران، دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ،
- معصومی، محمد علی (۱۳۸۹) کد رفتار بین‌المللی و تشریفات، مرکز آموزش‌های دیپلماتیک، تهران: وزارت امور خارجه.

ونت، الکساندر (۱۳۹۵). جامعه و همکاری در روابط بین الملل، ترجمه بهرام مستقیمی، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه
صبح خیر، رضا؛ بختیاری، ارشد (۱۳۹۵) بررسی چگونگی آداب و تشریفات روابط دیپلماتیک در عرصه نظام بین الملل؛

فصلنامه مطالعات بین المللی پلیس - دوره هفتم، شماره ۲۵

Christer Jönsson and Martin Hall (2013) Communication: An Essential Aspect of Diplomacy
, *International Studies Perspectives* Vol. 4, No. 2 , pp. 195-210

Cohen, Raymond (2001) *International Politics: The Rules of the Game* (London/New York:
Longman).

Mearsheimer, John J. (2004) "The False Promise of International Institutions", *International
Security*, Vol. 19, No.3, Winter , pp. 10-12.

Wood, John R. Serres. Jean (197)(*Diplomatic Ceremonial & Protocol*), Columbia University
press, New York, 1970.